

Complexnummer: 532492

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Aantal complexonderdelen

13

Monumentnummers van complexonderdelen

526357, 532491, 532493, 532494,
532495, 532496, 532497, 532498,
532499, 532500, 532501, 532502,
532503

Woonplaats

Driebergen-Rijsenburg, Werkhoven

Gemeente

Bunnik

Provincie

Utrecht

Locatie van het hoofdobject

Wijk bij Duurstede, Kromme Rijn

Complexomschrijving

Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

COMPLEX WATERWERKEN KROMME RIJN

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie, die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière en wordt gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Dit typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie, uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen Prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische ruimtelijke en fysieke omstandigheden kon een bijzondere

verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten door inlaat met behulp van sluisen of via het doorsteken van dijken. Als voeding konden vooral dienen de Vecht (zowel vanuit de Zuiderzee als vanuit de Lek), de grote rivieren (m.n. de Neder-Rijn / Lek) en de Linge. Aan het functioneren en de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papieren tijger' van waterlinies werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde ook de laatste versie van de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie gedeclassificeerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde, (nieuwe) Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn 'Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie' beschrijft beschreef Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleitte hij een oostwaartse verlegging ervan de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen. De stad zou dan, beschermd worden door een aaneenschakeling van 'voorposten'. Dit niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie zou gaan worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: "La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire." Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan toen echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het ontstaan van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden, in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff een nota in waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie - toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluisen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere 'accessen' afsloten door ze onder vuur te kunnen houden. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken Jzn., inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff, als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826), de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie. Aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus werd opdracht gegeven voor de bouw van een fortenkring om Utrecht, dus voor de 'droge' plannen. Van Muiden tot aan Vesting Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te lopen tot aan de sluisen van Vreeswijk aan de Lek. Ten zuiden hiervan sloot de nieuwe Waterlinie aan op een waterbarrière die al in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenoemde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plaatsen werden (vermoedelijk door Blanken uitgevonden en ontworpen) waaierdeursluisen gebouwd. Deze sluisen, die ook tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties / doeleinden. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en

militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperioden onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten (eigenlijk: forttorens) bij de rivieraccessen, waarna tussen 1867-1872 op vele plaatsen in de Linie verbeteringen plaatsvonden. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd, alle bestaande uit (gesloten) aardwerken met daarbinnen aard gedekte gebouwen. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en zijn hiernaast (veld)versterkingen tussen (en op) de forten aangelegd met diverse typen werken van gewapend beton.

Bouwfasen in de negentiende eeuw

Gedurende de eerste bouwfase werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de forten werden bepaald door de breedte van het access en de ligging van de inundatiemiddelen. Verder werden op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlake vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van enkele inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en - aan de overzijde van de Lek (Neder-Rijn) - tussen Vianen en Culemborg. De volgende bouwphase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als zelfstandige staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Onder meer bij de rivieraccessen van Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde, bakstenen forttorens. In diezelfde periode kregen diverse kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l'épreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporain geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. Vanaf 1853 was de zogenoemde Kringenwet van kracht (overigens opvolger van een eerdere, uit 1814), die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkende bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen vóór, tijdens en na de Frans-Duitse oorlog, van 1870, brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapen-technisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge forttorens lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenoemde 'contrescarp' aangebracht, een halfrond gaande anaarding van een dik kleipakket of anders een gemetselde en aangeaarde

galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aarden dekking.

De derde bouwperiode (1867- ca. 1872) volgde na de uitvinding van geschut met 'getrokken loop' (ca. 1860). Dit ver dragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat veel werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzwaaard. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die hierdoor in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermde, lag ten opzichte van de mogelijke posities van vijandelijk geschut te dicht bij de stad. Daarom is verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek waterstaatkundige verbeteringen plaats voor eventuele inundaties rond Utrecht: zo kwam er een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en vonden er inlaatverbeteringen plaats bij vanaf Fort Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de voorgaande drie decennia sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de zogenoemde Vestingwet (1874) in. Deze kende onder meer prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. In acht jaar dienden nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie te worden verwezenlijkt. Daarmee ging men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se répète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie opnieuw verouderd en dus onbetrouwbaar. Tevens bleken de forten niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. Om trefkans te verkleinen, moesten manschappen en geschut voortaan dan ook worden gespreid in het linielandschap. Forten vervulden intussen nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering' (camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vredetijd vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortenbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de geld verslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent van de landsverdediging werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar 'levende defensie', met mobiele strijdkrachten die verspreid in de Linie in en vanuit veldversterkingen zouden moeten opereren om een (storm)aanval met de nieuwste wapens te weerstaan. Hiernaast moest echter ook rekening worden gehouden met een aantal waterstaatkundige veranderingen: de aanleg van het Merwedekanaal, rond 1890, was wel de belangrijkste. Het zorgde voor een belangrijke wijziging in het inundatiesysteem.

Ontwikkelingen vóór en in WO I, het Interbellum en WO II

Kort voor en in de eerste jaren van de 20ste eeuw zijn op meerdere plaatsen gemetselde en later ook betonnen onderkomens en opstellingsplaatsen voor geschut tot stand gebracht, waarbij met name experimenten met

gewapend beton interessante resultaten gaven. Tijdens de mobilisatie van de Eerste Wereldoorlog werden (veld)versterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd, waarbij met name de gewapend betonnen Schuilplaatsen Type 1918 /I en /II in flinke aantallen tot stand kwamen en karakteristiek zijn. In het Interbellum zijn onder meer zware betonnen werken gebouwd volgens het zogenoemde 'Voorschrift Inrichten Stellingen, no. 77', uit 1928. 'VIS-kazematten' komen op meerdere plaatsen voor bij (nieuwe) accessen. In de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog kwamen, naast honderden Groepsschuilplaatsen Type P, talrijke Gietstalen Koepelkazematten Type G gebouwd. Verder bepaalden onder meer loopgravenstelsels, 'groepsnesten', prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen (tankhindernissen) en tankgrachten het gezicht van de 'jongste' Waterlinie. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsen voor diverse doeleinden. En last but not least: in en rond de jaren '30 zijn op diverse plaatsen toevoegingen, veranderingen en verbeteringen aan het inundatiesysteem tot stand gebracht. Zelfs het Noordzeekanaal ging een rol spelen in het netwerk van aanvoerwegen en water was in die tijd dan ook nog lang niet afgeschreven als weermiddel. De Nieuwe Hollandse Waterlinie verloor zijn militaire functie formeel in 1963, maar als grootschalig complex van infrastructurele waarden en als biotoop en bleef de Linie tot op heden van nationaal belang.

Complex WATERWERKEN KROMME RIJN

Inleiding complex

Het complex WATERWERKEN KROMME RIJN is een vitaal onderdeel van het inundatiesysteem voor het gebied ten zuidoosten van de stad Utrecht en in het bijzonder voor het gebied dat grenst aan de niet inundeerbare Houtense Vlakte. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluisen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. De wateraanvoer geschiedde vanuit en via natuurlijke wateren en/of via speciaal aangepaste of nieuw gegraven waterlopen - de zogenoemde inundatiekanalen. In het geval van de Kromme Rijn betreft het een van nature aanwezige waterloop, die tussen 1866 en 1871 speciaal werd ingericht en gekanaliseerd om water gereguleerd en gecontroleerd naar verder stroomafwaarts gelegen inundatievelden te kunnen leiden. Hiertoe kwam niet alleen een nieuwe verbinding met de Neder-Rijn tot stand, maar zijn ook enkele sluiswerken, verleggingen, verdieping, afsnijdingen, plaatselijke verbredingen en diverse voorzieningen gerealiseerd. Verlegging was onder meer het geval direct ten oosten van de stad Wijk bij Duurstede, waar een nieuwe inlaat werd gegraven. Afsnijding van de bochtige ('kromme') rivierloop vond onder meer plaats ter hoogte van de huidige Leemkolkweg (midden tussen Cothen en Werkhoven), verbreding vond onder meer plaats te Cothen en tot de voorzieningen kunnen worden gerekend twee overlaten (bij de beide schutsluisen) en (vermoedelijk) negen bruggen, waarvan er nog enkele - in verschillende uitvoeringen - nog in meer of minder authentieke vorm bestaan.

De door de Genie bekostigde bruggen lagen verspreid over de Kromme Rijn, van Wijk bij Duurstede tot Odijk. In enkele gevallen is niet achterhaald of een (nog bestaande) brug door de Genie / het Rijk werd bekostigd; wel is zeker dat enige van de bruggen inmiddels niet meer bestaan: deze zijn na de oorlog - soms vrij recent - vervangen. Dit geldt onder meer voor een voetgangersbrug ten oosten van Odijk bij het toenmalig kadastraal perceel A 91 (bij Oud-Scherpenburg), als mede voor de Rustbrug in de huidige Broekweg, nabij Werkhoven. De brug bij de singel / sluisen te Wijk bij Duurstede is in of rond 2011 vervangen en vertoont nu slechts oppervlakkige gelijkenis met de oorspronkelijke. Ook de gewapend betonnen brug in de Nieuweweg te Wijk bij Duurstede (voorheen de as Donkersteeg / Overlangbroekseweg) is een relatief moderne opvolger. De meeste bruggen over de Kromme Rijn zijn

vanaf ongeveer 1870 gebouwd om bestaande exemplaren vervangen. Dit gebeurde vanwege de verbreding of de verlegging van het water en/of omdat ze een functie binnen de landsverdediging moesten gaan vervullen als onderdeel van een 'terugtochtweg'. Ze dienden namelijk voor troepen van het Nederlandse veldleger die vanuit de Grebbelinie terug gingen op de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Na de terugtrekking van deze troepen volgde in principe een (voorbereide) vernieling van de bruggen. Deze vernieling heeft echter nooit om die reden plaatsgevonden. Wel zijn er al in de vooroorlogse jaren enkele bruggen vervangen. Diverse advertenties voor de aanbesteding van de werken laten zien dat in Cothen drie bruggen zouden worden gebouwd: één in de grindweg (van Cothen naar Neder-Langbroek) en verder een voetgangersbrug bij het kadastraal perceel B 43 en een brug bij B 39. De brug in de grindweg (de huidige Dorpsstraat - is rond 1935 vervangen door de huidige betonnen en bakstenen brug en valt buiten het complex. De brug kwam tot stand in relatie met het provinciale wegenplan van Utrecht, dat rond die tijd werd uitgevoerd. Ook de brug bij perceel B 39 (nu bekend als de Rijnweide), die later (vermoedelijk ook rond 1935) is vervangen door een gewapend betonnen exemplaar, blijft buiten het complex. Hiernaast is er - blijkens een militaire kaart - ook een vernieuwde - dus langere - brug over de Kromme Rijn gerealiseerd als toegang tot de buitenplaats Rhijnestein, nabij de van oudsher als A 28 en A 29 bekende percelen. Deze laatste brug bestaat nog wel in gave vorm, maar dit exemplaar is separaat beschermd als onderdeel van het complex 'Historische buitenplaats Rhijnestein'. Deze brug maakt daarom eveneens geen deel uit van het 'Complex Waterwerken Kromme Rijn'. (In de omschrijving van complex Rhijnestein wordt overigens geen melding gemaakt van de constructie van de brug in relatie met de verbetering van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.) Opmerkelijk is dat tevens enkele, min of meer 'private', bruggen lijken te zijn aangelegd, waarvan er zeker nog één bestaat, namelijk in Cothen.

De werken te Wijk bij Duurstede - en ook de sluisen en bruggen bij Cothen, Werkhoven en Odijk - zijn betaald door de militaire Genie, die het initiatief nam tot de kanalisering, verdieping en verruiming van de Kromme Rijn. De werken tussen Wijk bij Duurstede en Cothen en de bouw van twee bruggen en een sluis is aangenomen door dhr. Schram uit Sliedrecht, voor 142.000 gulden. Het werk tussen Cothen en Odijk werd voor 238.000 gulden aangenomen door R. van der Vlucht jr. uit Empel, maar hij ging failliet en vervolgens kwam, na opnieuw aanbesteden, uit de bus dhr. Wiegerink uit Groenlo, voor 248.000 gulden.

Er werden in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie verschillende typen sluisen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluisen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd, of bestaande (sterk) aangepast. In het geval van de werken in en langs de Kromme Rijn tussen Wijk bij Duurstede en Odijk ging het om twee (nog bestaande), in samenhang met de kanalisatie van de rivier ten behoeve de Nieuwe Hollandse Waterlinie geconstrueerde schutsluisen met overlaat en om een tweetal speciaal als inundatiesluis gebouwde exemplaren te Wijk bij Duurstede. Behalve deze werken speelden verschillende bruggen en een aantal sluis- en brugwachterswoningen een (annexe) de rol bij de landsverdediging. De werken kenden merendeels gecombineerde civiele en militaire bestemmingen. De beide inundatiesluisen - de noordelijke van de twee is oorspronkelijk uitgevoerd als een schotbalkenkering - zijn geconstrueerd in de jaren '70 van de 19de eeuw en liggen dicht bij elkaar in Wijk bij Duurstede. Ze fungeerden als gecontroleerde inlaat vanuit de Lek. Bij de kanalisatie van de Kromme Rijn zijn de in oorsprong uit de 12de eeuw daterende afdamming van de rivier en scheiding van Beneden-Rijn en Kromme Rijn door middel van een stenen duiker ongedaan gemaakt. In het verlengde van de huidige Aalswaard lag toentertijd enige jaren een dam ter afsluiting van het nieuwe Inundatiekanaal / de Kromme Rijn. Er werd een nieuwe duiker gebouwd - iets ten oosten van de stad - met aansluitend daaraan dit speciaal gegraven kanaal. De nieuwe waterloop werd in totaal ongeveer

1000 m lang, waarvan vanaf de Neder-Rijn tot aan de Inundatiesluis / Inundatieduiker ongeveer 350 m. Het nieuwe kanaal sloot ten noorden van de stad aan op de bovenloop van de Kromme Rijn, maar was hiervan gescheiden door een derde schutsluis. Dit derde exemplaar - vermoedelijk uit dezelfde tijd daterend en iets noordelijk gelegen van de inlaatsluizen - diende om de stadswateren van de Kromme Rijn te scheiden. Deze sluis - en ook het water dat er vanuit de stad naartoe leidde - is vermoedelijk rond 1960 gedempt. (De toponiemen De Kolk en Langs de Rijn herinneren er nog aan; mogelijk zijn ter plaatse in de bodem nog archeologische resten of sporen aanwezig.) De beide nog bestaande schutsluizen liggen enkele kilometers stroomafwaarts van Wijk bij Duurstede in de Kromme Rijn, respectievelijk in het dorp Cothen en iets ten noorden van Werkhoven. De gekanaliseerde Kromme Rijn en de bijbehorende werken vormden belangrijke onderdelen van het defensiesysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, met name vanwege de situering in en bij de moeilijk of niet te inunderen Houtense Vlake en in de nabijheid van de hiertoe ingerichte fortengordels ten oosten van de stad Utrecht.

Ligging en relatie tot andere complexen

Het complex WATERWERKEN KROMME RIJN ligt ten zuidoosten van Utrecht, ruwweg tussen Wijk bij Duurstede aan de Neder-Rijn en Odijk. De Kromme Rijn kon bij voldoende geopende inlaatsluizen gedeeltelijk voorzien in water voor de inundatie van lage gronden ten zuidoosten van Utrecht en kon tevens bijdragen in de voeding van grachten rond de forten in het aangrenzend, niet te inunderen gebied. Dankzij de inrichting van een aantal schutsluizen werd en bleef kleinschalige scheepvaart op de Kromme Rijn mogelijk - eventueel ook wanneer de militaire functie actief was. Er zijn vermoedelijk geen (in steen of beton) gebouwde versterkingen tot stand gekomen om de waterwerken te verdedigen, hoewel er wel documenten bekend zijn van rond 1926 waarin sprake is van verdediging van de inlaatwerken. De rivier en de beide rivieroeveren vormden immers een natuurlijk acces naar de Houtense Vlake; forten als Rijnauwen, Vechten, Werk aan de Hoofddijk en Fort Vossegat en ook de latere betonnen werken tussen de forten Rijnauwen en Vechten zorgden verderop voor afgrendeling en dekking van het acces en de werken.

Omschrijving complex

Het complex WATERWERKEN KROMME RIJN wordt gevormd door verschillende typen werken in en langs deze van oorsprong natuurlijke, maar al eeuwen geleden door dichtslibben en afdammen sterk gedegradeerde Rijntak. De tussen 1866 en 1871 gekanaliseerde en deels heropende rivier werd dankzij deze werken toen een vitaal onderdeel in de landsdefensie door middel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Onderdelen van - en voorwaarden voor - de gekanaliseerde Kromme Rijn zijn een nog bestaand ensemble van inundatiesluis, kwelkom en (inundatie)kering, een inundatiekanaal, een tweetal schutsluizen met gecombineerde militaire en civiele functies, drie woningen voor personeel en verder enige bruggen en enkele loodsen.

De bescherming van het complex WATERWERKEN KROMME RIJN omvat de volgende complexonderdelen:

- INLAATSLUIS / INUNDATIEDUIKER met KWELKOM / ONTVANGKOM en SCHOTBALKENKERING
- INUNDATIEKANAAL
- SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Cothen)
- SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Werkhoven)
- SLUISWACHERSWONING (Wijk bij Duurstede)

- SLUISWACHERSWONING (Cothen)
- SLUISWACHERSWONING (Werkhoven)
- HOUTEN SCHOTBALKENLOODS (Wijk bij Duurstede)
- HOUTEN LOODS (Wijk bij Duurstede)
- IJZEREN BRUG (Wijk bij Duurstede, Langbroekseweg)
- IJZEREN BRUG (Werkhoven, Beverweert)
- BETONNEN BRUG (Werkhoven, Kerkpad)

Waardering Complex

Het complex WATERWERKEN KROMME RIJN is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd. Tevens als uitdrukking van en herinnering aan de betekenis van de Kromme Rijn voor de landsverdediging.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de aan de militair-strategische doelen gelieerde weg- en waterbouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw),

Het betreft hier een voorbeeld van een complex dat bestaat uit enkele sluizen van verschillend type, alle met civiele en militaire functies - en deze in combinatie met loodsen, bruggen en sluiswachterswoningen.

* Krijgshistorische waarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslinie tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootsvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende perioden daterende typen gebouwde of aangelegde verdedigingswerken die dienden ter afsluiting en verdediging van niet te inunderen terreinen of andere accessen.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege de ligging en het functioneren binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en de onderlinge visuele en ruimtelijk-functionele relatie van de onderdelen en vanwege de samenhang met inundatiezones verder stroomafwaarts van de rivier.

* Het complex is representatief (karakteristiek) omdat het nog steeds veel typerende fysieke onderdelen en kenmerken vertoont van die welke destijds aanleiding waren tot de aanleg van de werken.

* Het complex is goed bewaard omdat de belangrijkste onderdelen van de fysieke infrastructuur in hun samenhang herkenbaar en functioneel zijn gebleven, terwijl de civiele functie van de werken is behouden.

Monumentnummer*: 526357

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 3 juli 2006
Kadaster deel/nr: 82843/33

Monumentnaam**

Beverweert

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Driebergen-Rijsenburg,
Werkhoven

Gemeente*

Bunnik

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Werkhoven

Locatieomschrijving

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Werkhoven	E			38
Driebergen-Rijsenburg	C			4193
Werkhoven	B			720
Werkhoven	B			319
Werkhoven	B			594
Werkhoven	E			33
Werkhoven	B			53
Werkhoven	B			47
Werkhoven	B			721
Werkhoven	E			32
Werkhoven	B			82
Werkhoven	B			525
Werkhoven	B			50
Werkhoven	B			48
Werkhoven	E			35
Werkhoven	B			310
Driebergen-Rijsenburg	C			451
Werkhoven	B			320

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Werkhoven	B			80
Werkhoven	B			51
Driebergen-Rijsenburg	C			442
Werkhoven	B			49
Driebergen-Rijsenburg	C			439
Werkhoven	B			318
Driebergen-Rijsenburg	C			441
Werkhoven	B			366
Werkhoven	B			309
Driebergen-Rijsenburg	C			446
Werkhoven	B			367
Driebergen-Rijsenburg	C			450
Driebergen-Rijsenburg	C			452
Werkhoven	B			79
Werkhoven	F			235
Driebergen-Rijsenburg	C			444
Driebergen-Rijsenburg	C			3980
Werkhoven	B			365
Driebergen-Rijsenburg	C			449
Driebergen-Rijsenburg	C			440
Werkhoven	B			354
Werkhoven	B			321
Werkhoven	B			308
Werkhoven	E			498
Driebergen-Rijsenburg	C			3978
Werkhoven	B			322
Driebergen-Rijsenburg	C			447
Werkhoven	E			415
Driebergen-Rijsenburg	C			4195
Werkhoven	B			595
Werkhoven	B			81
Werkhoven	B			355
Driebergen-Rijsenburg	C			448
Driebergen-Rijsenburg	C			443
Driebergen-Rijsenburg	C			822
Driebergen-Rijsenburg	C			4194
Werkhoven	B			312
Werkhoven	B			52

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Werkhoven	E			34
Driebergen-Rijsenburg	C			445
Werkhoven	E			499
Werkhoven	B			722
Werkhoven	E			416
Werkhoven	B			911
Werkhoven	B			912
Werkhoven	E			31
Werkhoven	E			417
Werkhoven	E			542
Werkhoven	E			543
Werkhoven	B			926
Werkhoven	B			927

Rijksmonumentomschrijving**

Omschrijving onderdeel 2: HISTORISCHE TUIN- EN PARKAANLEG.

De belangrijkste historische component in de park- en tuinaanleg is de rivier de Kromme Rijn, waaraan het kasteel is gelegen. Op de rentmeesterskaarten van 1631 en 1710 is het kasteel omgeven door een slotgracht, die in verbinding staat met de rivier. Oorspronkelijk lag er tot 1828 een voorburcht met poortgebouwen aan de gracht ten oosten van het kasteel; via een dubbele stenen boogbrug en ophaalbrug bereikte men het kasteel; het poortgebouw bestond uit een toren met doorgang en een vierkante toren ernaast; in 1631 liep de gracht ook ten noordoosten van het kasteel om twee rechthoekige terreinen met torens op de hoeken; op een afbeelding uit 1698 (en op één uit 1745 van Jan de Beijer) is er ten noorden van het kasteel een tuin met parterres de broderie, waarin zich beelden, oranjerieboompjes in potten, en obeliskken bevinden; in 1710 was het eiland niet meer omgeven door een gracht, maar verbonden met de wal en nog slechts aan één zijde grenzend aan de gracht; verder stonden min of meer rechthoekige waterlopen in verbinding met de rivier, en vormde het door de tuinaanleg gekarakteriseerde gedeelte een rechthoek met de korte zijde naar de rivier. Terwijl de tuinaanleg in 1631 werd weergegeven met vier rechthoekige vakken aan de rivier (met in één vak het kasteel) en een moestuin aan de oostzijde, was in 1710 het oostelijk deel in twee langwerpige vakken beplant met in het midden een laan (net als tegenwoordig in verbinding met de Langbroekerwetering); ten noordwesten en ten zuiden van het kasteel lagen grote langwerpige parterres de broderie. Overigens waren om de 17de-eeuwse rechthoek met de tuinaanleg ook rechthoekige bospercelen aangegeven in het zuiden én aan de overzijde van de rivier in het westen.

Na het midden van de 19de eeuw is de aanleg van het park in landschappelijke stijl gewijzigd. Rondom het kasteel kwam een verfijnde parkaanleg in landschapsstijl tot stand met solitaire bomen, boomgroepen en bospartijen, slingerende waterlopen en lanen met doorzichten naar het buitenpark. Het kasteel staat op een eiland, waar de voormalige gracht als een vijver omheen loopt; ten oosten van het kasteel staat een meerstammige linde; ten noorden van het kasteel bevindt zich een clump van drie bomen: twee paardenkastanjes en een eik; ten zuiden van het kasteel, maar dichterbij staat een groep van vier bomen, een eik, een esdoorn en twee tulpenbomen; op de

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

noordwest en noordoost hoek van het eiland staan solitair geplaatste platanen. Alle genoemde bomen dateren uit de 19de eeuw.

De aanleg van het buitenpark werd als voortzetting van het binnenpark minder intensief gewijzigd. Bospartijen, waarin nog restanten van slingerpaden, solitair en boomgroepen hebben mede een waarde als coulissen van de gezichten vanuit het binnenpark.

De belangrijkste zichtassen vanuit het kasteel zijn: in zuidwestelijke richting door het bos langs de Beverweertseweg naar het dorp Werkhoven en naar de aldaar gelegen molen en kerktorens, in zuidelijke richting over de rivier de Kromme Rijn en het akkerland, in oostelijke richting over de gazons naar de Laan, en in noordelijke richting over de vijver en het park naar de akkers en het bos ten noorden van het andere deel van de Beverweertseweg.

De laanstructuur die beeldbepalend is voor de aanleg van de historische buitenplaats heeft in de loop der tijden wijzigingen ondergaan. Vermoedelijk was de belangrijkste en oudste toegang vanaf de 13de-eeuwse Beverweertseweg; deze begint bij de (latere) Graaf van Lynden van Sandenburgweg en loopt met een bocht in noordelijke richting (voor een deel parallel aan de rivier) komt vervolgens op de Molenhoeflaan uit, buigt daar naar het noorden af, en voert verder na een haakse bocht zowel naar de boerderij Rijnveld, als naar de kruising van de Laan en de Jachtrustlaan.

De Beverweertseweg is in de buurt van het kasteel met eiken beplant (rechts van de weg in dubbele rij); verderop ligt links een bosperceel met diverse boomsoorten. Na de bocht links en rechts beuken; langs het water staan eiken en paardekastanjes. De meeste bomen dateren uit de 19de eeuw.

Na de driesprong (en een brug over de Kromme Rijn) volgt rechts een bosperceel; de Beverweertseweg splitst zich in twee delen: een niet openbare weg voert naar de boerderij Rijnveld; deze laan is dubbel beplant met beuken; rechts van deze weg een perceel met griendhout. Op de kruising (bij het gietijzeren tuinornament) gaat de dubbele laanbeplanting van beuken in enkel geplante eiken over.

In dit gedeelte van de buitenplaats liggen enkele oude paden; zo zijn er twee paden vanaf de Beverweertseweg in oostelijke richting met een recht verloop - ongeveer evenwijdig aan de Laan - en, verbonden met het meest zuidelijke pad, vier slingerpaden die min of meer noordzuid lopen, die op hun beurt aansluiten op een slingerpad van west naar oost. Westelijk van dit deel van de Beverweertseweg loopt zuidelijk een slingerpad naar een grafmonument, en noordelijk een recht pad, dat aansluit op dit slingerpad.

De openbare Beverweertseweg zet zich voort in oostelijke richting langs het hek rond het binnenpark; het binnenpark ligt rechts, en een bosperceel links; daar sluit de Beverweertseweg met een bocht aan op de viersprong van de vrijwel rechte, openbare Jachtrustlaan, de niet openbare rechte Laan, en de slingerende oprijlaan naar het kasteel.

De Molenhoeflaan is in de 16de eeuw aangelegd; langs deze weg staat thans jonge aanplant van bruine en groene beuken.

Op afbeeldingen uit 1710 is vanuit het oosten de huidige Laan aangegeven, toen al met een laanbeplanting. De Laan verwijdde zich tot een ovaal (bij de huidige Jachtrustlaan), waar destijds een rechte smalle oprijlaan begon door het park naar het kasteel; thans is deze oprijlaan min of meer slingerend. Er is ook een aftakking naar het koetshuis.

De beplanting van de oprijlaan bestaat uit oude eiken met daaronder grote rododendron groepen.

Aan de gazonrand staan veel oude paardekastanjes.

De Laan is vanaf het kasteel in het eerste deel dubbel beplant met oude eiken (tot waar de weilanden beginnen), daarna volgen lindebomen.

De Voorlaan is beplant met beuken.

NB. Het overgrote deel van de buitenplaats ligt op het grondgebied van de gemeente Bunnik. Het oostelijke deel van het park ligt op het grondgebied van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. Het betreft in het laatste geval het oostelijke deel van de oprijlaan vanaf de Langbroekerdijk, geflankeerd door stroken parkbos en doorzichten op het weidegebied, met de onderdelen Huis Voorlaan (14) en een stel hekpijlers (5).

Waardering

De HISTORISCHE TUIN- EN PARKAANLEG van Kasteel Beverweert is in cultuurhistorisch opzicht van algemeen belang:

- vanwege de verfijnde aanleg in landschapsstijl van het binnenpark, aangelegd na het midden van de 19de eeuw;
- vanwege de architectonische relatie van het binnenpark en het buitenpark;
- als gaaf bewaard voorbeeld van een tot landschapspark getransformeerde aanleg rondom een Utrechts middeleeuws kasteel waarvan de in het veld nog herkenbare oorsprong tot in de Middeleeuwen teruggaat;
- vanwege de gaafheid en de hoge ensemblewaarden.

Hoofdcategorie

Kastelen, landhuizen en parken

Subcategorie

Tuin, park en plantsoen

Functie

Historische aanleg

Monumentnummer*: 532491

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82739/103

Monumentnaam**

Inlaatsluis/Inundatieduiker

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Wijk bij Duurstede, Kromme Rijn

Locatieomschrijving

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Wijk bij Duurstede	A			649
Wijk bij Duurstede	A			730
Wijk bij Duurstede	B			1638
Wijk bij Duurstede	B			1982
Wijk bij Duurstede	C			6987
Wijk bij Duurstede	A			505
Wijk bij Duurstede	C			8090

Rijksmonumentomschrijving**

Inlaatsluis / Inundatieduiker met Kwelkom / Ontvangkom.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

Aan de Rijndijk gelegen INLAATSLUIS / INUNDATIEDUIKER met KWELKOM / ONTVANGKOM, die onder toezicht van kolonel F. van Thije Hannes en kapitein J.A. Schuurman in opdracht van het 'ministerie van Oorlog' zijn aangelegd tussen 1866 en 1871. Tevens werden een sluiswachterswoning annex opzichterswoning, een bergloods, een aantal duikers geplaatst en een brug in de Singel gebouwd. In 1876 werd tegen deze brug een SCHOTBALKENKERING aangebracht. Alle werken te Wijk bij Duurstede zijn - evenals de sluizen bij Cothen en Werkhoven en minstens een

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

deel van de overige werken - betaald door de militaire Genie, die het initiatief nam tot de kanalisering van de Kromme Rijn, die werd uitgevoerd in de jaren 1866-1871. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluizen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluizen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluizen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. De sluizen bij Wijk bij Duurstede behoren tot de categorie van nieuw gebouwde werken. Het betreft een tweetal in serie geplaatste inundatie- en damsluizen. De sluizen te Wijk bij Duurstede werden (vrijwel) uitsluitend voor militaire doeleinden gebouwd, namelijk voor de inundatie van de vijfde kom van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Ten behoeve van deze functie werd de Kromme Rijn gedeeltelijk gekanaliseerd en kwam parallel met de bestaande bovenloop, oostelijk van de stad een nieuwe waterloop naar de Rijndijk (Neder-Rijn) tot stand van ongeveer 1000 meter lengte. Het zuidelijke deel van dit kanaal - van de Neder-Rijn tot de inlaatsluis (ca. 350 m) - heet Inundatiekanaal. Ongeveer negentig meter ten noorden van de inlaatsluis wordt dit 'kanaal' afgesloten door de schotbalkkering, die bij extreem hoge waterstanden op de Neder-Rijn of bij voldoende opgezet water op de Kromme Rijn kon worden gesloten. Het (her)gebruik van een dergelijke, al lange tijd gesloten bovenstroom van een rivier is tamelijk zeldzaam. Tussen de twee sluizen / keringen kwam een kwelkom of ontvangkom te liggen, waarin enerzijds het vanuit de Neder-Rijn ingelaten water enigszins tot rust kon komen en anderzijds lekkage (kwel) van de schuiven of schotbalken kon worden bestreden. Langs de westzijde van de kwelkom twee houten loodsen.

Rond 1930 zijn de schuiven in de inlaatsluis vernieuwd; later is ook de weg over de sluis gemoderniseerd. De schotbalkkering is vervangen door elektrisch gedreven schuiven aan de zuidzijde van de brug, maar rond 2011 is ook de (ijzeren) brug vernieuwd (in steen) en is onder meer voorzien van een nieuwe, 'bijpassende' balustrade. De wegen en de bruggen, alsmede de nieuwe keringen zijn voor de bescherming van ondergeschikt belang.

Omschrijving

De in de Rijndijk gelegen INLAATSLUIS / INUNDATIEDUIKER bestaat uit een aan elke zijde van de Rijndijk enkele meters hoog opgemetseld front. De sluis ligt verder in de dijk en bevat aan weerszijden drie hoge segmentboogvormig afgesloten openingen en kent aan weerszijden twee schuin geplaatste, aflopende vleugels. De vleugels zijn met vlechtingen uitgevoerd. De twee middenberen zijn aan de Neder-Rijnzijde (zuid) half rond van vorm en ze worden boven eveneens half rond beëindigd. Deze zijde, met in de middenas een jaartalsteen '1866', is hoger opgemetseld dan de noordzijde. Aan de Kromme Rijnzijde is het metselwerk overwegend vlak uitgevoerd. Bovenop de sluis / duiker zijn ter hoogte van het wegdek aan weerszijden drie heugelstangen in plaatijzeren kast voor de bediening van schuiven aangebracht.

De ca. 90 m naar het noorden aan de Singel gelegen SCHOTBALKKENKERING bestaat uit twee landhoofden, twee doorlaten en een aan beide zijden half rond uitgevoerd middenhoofd. De hoeken en afdekplaten van de landhoofden en de middenpijler zijn uitgevoerd in hardsteen. In het metselwerk en de natuurstenen delen zijn op enige plaatsen sleuven uitgespaard ten behoeve van het neerlaten van schotbalken.

Tussen de inlaatsluis / inundatieduiker en de schotbalkkering ligt het ongeveer 90 m lange kanaalgedeelte dat dienst

doet als KWELKOM / ONTVANGKOM. De kom is ongeveer 15 m breed en kent een licht gebogen beloop.

Waardering

Het ensemble van INLAATSLUIS / INUNDATIEDUIKER, KWELKOM / ONTVANGKOM en SCHOTBALKENKERING in Wijk bij Duurstede is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een aan de militair-strategische en civiele bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, waarvan de samenstellende delen dienen als en deel uitmaken van een waterinlaat, een waterkering en een kwelkom.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en vanwege de functionele en fysieke samenhang van de delen onderling en met de overige onderdelen van het complex

Het ensemble is tamelijk gaaf bewaard omdat de samenhang van de kwelkom met de beide sluizen en de rol van de werken voor inundaties vanuit de Neder-Rijn en via de Kromme Rijn goed herkenbaar zijn gebleven.

Het ensemble is representatief omdat het in grotendeels gave staat de samenhang van de sluizen en de kwelkom / ontvangkom laat zien en het vertegenwoordigt ook zeldzaamheidswaarde omdat het deel uitmaakt van een ten dienste van de nationale defensie 'heropende' stroom.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 532493

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82739/84

Monumentnaam**

Inundatiekanaal

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Wijk bij Duurstede

Locatieomschrijving

Kromme Rijn

Kadastrale gemeente*

Wijk bij Duurstede

Sectie*

A

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

Wijk bij Duurstede

A

743

Wijk bij Duurstede

A

507

Wijk bij Duurstede

A

652

Wijk bij Duurstede

A

362

Wijk bij Duurstede

A

628

Wijk bij Duurstede

A

902

Wijk bij Duurstede

A

569

Wijk bij Duurstede

A

648

Wijk bij Duurstede

A

903

Wijk bij Duurstede

A

552

Wijk bij Duurstede

A

506

Rijksmonumentomschrijving**

Inundatiekanaal.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

INUNDATIEKANAAL als wezenlijk onderdeel van een extra waterinlaat voor eventuele inundaties, waarbij gebruik zou worden gemaakt van de van oudsher bestaande Kromme Rijn. Het ongeveer 350 meter lange Inundatiekanaal van de Neder-Rijn tot aan de inlaatsluis / inundatieduiker ten oosten van Wijk bij Duurstede is kort na 1870 gegraven om het gebied ten zuiden en zuidoosten van Utrecht onder water te kunnen zetten. Hierbij konden deze werken en tegelijkertijd gebouwde sluizen in de Kromme Rijn worden geopend, waarna het ingelaten water via de al in de Middeleeuwen afgedamde, slingerende rivier naar het noordwesten kon stromen. Achter de oever van de Lek is hiertoe eerst het Inundatiekanaal aangelegd, dat echter nog gedurende enige jaren afgedamd bleef. Toen alle werken in voldoende mate gereed waren, is vervolgens de dam opgeruimd en ontstond een 'regelbare of afsluitbare watertoevoer'. Het vrijgekomen materiaal is vermoedelijk benut voor verlegging en versterking van de Rijndijk; er zijn in dit buiten de winterdijk van de Lek gebleven gebied geen verdedigingswerken gerealiseerd of aangeaard. Het kanaal en de kanaalboorden zijn nog in hoge mate herkenbaar en intact, al is de kanaaloever aan de zuidwestzijde uit veiligheidsoverwegingen en in het kader van een havenfunctie gewijzigd. Het Inundatiekanaal doet tegenwoordig namelijk in de eerste plaats dienst als (vaste) ligplaats en als haven voor bedrijfsvaartuigen. Hiertoe is een deel van de kanaaloevers - met name aan de zuidwestzijde - aangepast en van verharde kades of steigers voorzien.

Omschrijving

INUNDATIEKANAAL, zich in noordwestelijke richting van de Neder-Rijn ten oosten van Wijk bij Duurstede uitstrekkend tot aan de Inundatiesluis / Inundatieduiker in de Rijndijk. Het kanaal is ongeveer 350 m lang en 30 m breed en het vormde sinds het graven en het openen ervan - kort na 1870 - een van de inlaten ten behoeve van inundaties in het gebied ten zuiden en ten oosten van Utrecht. Voor een belangrijk deel zijn de kanaaloevers versterkt met natuursteenblokken.

Waardering

Het INUNDATIEKANAAL van de Neder-Rijn naar de Inundatiesluis / Inundatieduiker ten oosten van Wijk bij Duurstede is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de jaren rond 1870 dat een voorbeeld is van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde aanleg van historische waterbouwkunde en dat diende als waterinlaat.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder met de aansluitende Inundatiesluis / Inundatieduiker.

* Het onderdeel is relatief zeldzaam omdat er nauwelijks open inundatiekanalen in de oevers van de grote rivieren zijn gegraven en omdat het hiervan een nog grotendeels compleet en goed herkenbaar voorbeeld is dat representatief (karakteristiek) is voor dit type waterwerken.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 532494

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82739/74

Monumentnaam**

Schutsluis

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Cothen

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Straat*

Kerkweg

Nr*

24

Toev.*

Postcode*

3945 BN

Woonplaats*

Cothen

Situering

Bij

Locatie

Kadastrale gemeente*

Cothen

Sectie*

B

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

2332

Cothen

B

2166

Rijksmonumentomschrijving**

Schutsluis met overlaat / Stuw / Damsluis (Cothen).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Cothen) als omstreeks 1870, speciaal ten dienste van de kanalisering en de inrichting als 'inundatiekanaal' van de Kromme Rijn gebouwd waterwerk. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluisen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluisen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluisen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. De sluis te Cothen is speciaal gebouwd ten dienste van gebruik in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, maar kon hiernaast ook voor scheepvaartdoeleinden worden benut. In een iets naar het zuiden verlegde bedding omvat het werk twee parallelle,

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

ongeveer even brede watergangen: de zuidelijke is de schutsluis, de noordelijke bevat een overlaat / stuwsysteem / damsluis. Deze 'parallelconstructie' komt relatief weinig voor. Van de oude bedding is thans weinig meer herkenbaar; er resteert slechts een lage steilrand nabij enkele woningen op de noordoever. De bovenstreams te Wijk bij Duurstede al eeuwenlang afgedamde en slechts via een duiker vanuit de Neder-Rijn gevoede rivier was tot omstreeks 1870 amper meer bevaarbaar en de werken hadden mede ten doel hierin verbetering te brengen. De schutsluis te Cothen maakte deel uit van een serie van drie min of meer gelijke exemplaren, waarvan ook die ten noordoosten van het stroomafwaarts gelegen Werkhoven nog bestaat. Deze beide sluizen boden doorvaart voor vaartuigen tot ruim 25 m lengte en 5 m breedte. De niet meer bestaande schutsluis te Wijk bij Duurstede was kleiner en kon schutten tot 20 x 4 m. Ze werden alle drie - net als de duikersluis en overige werken te Wijk bij Duurstede - betaald door de militaire Genie, die ook het initiatief nam tot de kanalisering. Deze werd uitgevoerd in de jaren 1866-1871. De overlaat / stuw / damsluis is in 2007 gemoderniseerd door de montage van een elektrisch gestuurd klepstuwmechanisme; tevens is de watergang verlengd en is in het werk een vistrap aangelegd en kwam een ijzeren bedieningsbrug tot stand, waardoor deze watergang binnen het metselwerk niet onbelangrijk veranderde. De verwijdering van de oorspronkelijke afsluiting betekent een verlies aan gaafheid. Tevens zijn de meeste op en rond de schutsluis voorkomende giet- en smeedijzeren onderdelen vervangen door plaatijzeren replica's en ijzeren buiswerk. Tegelijkertijd zijn de houten deuren in de schutsluis vernieuwd. In de nabijheid van de sluis ligt nog steeds de oorspronkelijke, deels gewijzigde sluiswachterswoning.

Omschrijving

De SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Cothen) omvat een relatief kleine, vrijwel geheel in baksteen uitgevoerde sluis die kan worden afgesloten door middel van twee stel puntdeuren en eventueel ook met in te laten schotbalken. De lengte van de omstreeks 1870 gebouwde sluis bedraagt circa 35 m (inclusief de hoofden) en de breedte ongeveer 5,00 m. De schutkolk lengte is ongeveer 28 m. In de noordelijke kolkmuur een ongedateerde stichtingssteen met: "De eerste steen / gelegd / door den I. Luitenant / Ingenieur / P.G. van Schermbeek" Langs de sluis ijzeren balustrades op ijzeren balusters. Op het middenhoofd gietijzeren lantaarns. Op de deels van natuurstenen dekplaten voorziene sluishoofden vier ijzeren windwerken voorzien van heugelstangen voor de bediening van de deuren. De houten deuren keren naar de bovenstroomse zijde en zijn voorzien van loopplanken met leuning en van ijzeren windwerken en schuiven. Aan de bovenstroomse zijde, evenwijdig met de schutsluis een ongeveer even brede, maar ruim 10 m lange, gemetselde en van natuurstenen elementen voorziene watergang, uitgevoerd als overlaat / stuw / damsluis met sponningen, waarin in totaal vijf rijen (1 x 1 en 2 x 2) schotbalken konden worden neergelaten.

Waardering

De SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Cothen) is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de aan militair-strategische doelen gelieerde weg- en waterbouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van waterbeheersing, inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft een aan militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een waterkering met overlaat / stuw ten dienste van militaire functies, met als nevenfunctie die van (civiele) schutsluis.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en vanwege de bijzondere rol in de beheersing van het peil in de gekanaliseerde Kromme Rijn door middel van enkele andere waterwerken en vanwege de samenhang met de sluiswachterswoningen.

* Het onderdeel is representatief omdat het de toepassing van sluis- en stuwwerken in het functioneren van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in combinatie met civiele functies onderstreept. Het onderdeel kent relatieve zeldzaamheid door de parallelle constructie van schutsluis en overlaat / stuw / damsluis.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm, bouwkundige detaillering en diverse onderdelen herkenbaar (bewaard of in replica) aanwezig en functioneel zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 532495

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82739/59

Monumentnaam**

Schutsluis

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Werkhoven

Gemeente*

Bunnik

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Werkhoven, Schutsluis, damsluis

Locatieomschrijving

Kadastrale gemeente*

Werkhoven

Sectie*

B

Kad. object*

Werkhoven

F

Appartement

Grondperceel

354

379

Rijksmonumentomschrijving**

Schutsluis met overlaat / Stuw / Damsluis (Werkhoven).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Werkhoven) als omstreeks 1870, speciaal ten dienste van de kanalisering en de inrichting als 'inundatiekanaal' van de Kromme Rijn gebouwd waterwerk. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluisen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluisen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluisen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. De sluis te Werkhoven is speciaal gebouwd ten dienste van gebruik in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, maar kon hiernaast ook voor scheepvaart worden benut. Hiertoe omvat het werk twee parallelle, ongeveer even brede watergangen: de

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

zuidwestelijke is de schutsluis, de noordoostelijke van beide watergangen bevat een overlaat / stuwsysteem / damsluis. Deze 'parallelconstructie' komt relatief weinig voor. Een surplus aan water kon eventueel hierlangs afgevoerd worden. De sluis is aangelegd bij een grote bochtafsnijding in een ter plaatse iets verlegde bedding. Van dit laatste deel van de oude bedding is nu weinig meer herkenbaar. Er resteert een langgerekte ruigte in het landschap, evenwijdig met de hoofdstroom; de afsnijding is nog wel duidelijk herkenbaar. De bovenstrooms te Wijk bij Duurstede al eeuwenlang afgedamde en slechts via een duiker vanuit de Neder-Rijn gevoede rivier was tot omstreeks 1870 amper meer bevaarbaar en de werken hadden mede ten doel hierin verbetering te brengen. De schutsluis te Werkhoven maakte deel uit van een serie van drie vergelijkbare exemplaren, waarvan ook die in het stroomopwaarts gelegen Cothen nog bestaat. Deze beide sluisen boden doorvaart voor vaartuigen tot ruim 25 m lengte en 5 m breedte. De niet meer bestaande schutsluis te Wijk bij Duurstede was kleiner en kon schutten tot 20 x 4 m. Ze werden alle drie - net als de duikersluis en overige werken te Wijk bij Duurstede - betaald door de militaire Genie, die ook het initiatief nam tot de kanalisering. Deze werd uitgevoerd in de jaren 1866-1871. De overlaat / stuw / damsluis is in 2005 gemoderniseerd door de montage van een elektrisch gestuurd klepstuwmechanisme; tevens is de watergang verlengd en is een vistrap aangelegd. Over de stuw ligt een moderne loopbrug met ijzeren leuning. Een en ander betekent een niet onbelangrijk verlies aan gaafheid. Hiernaast zijn de meeste op en rond de sluis voorkomende giet- en smeedijzeren onderdelen vervangen door plaatijzeren replica's en ijzeren buiswerk. Tegelijkertijd zijn de houten sluisdeuren vernieuwd. In de nabijheid ligt de oorspronkelijke, maar deels gewijzigde sluiswachterswoning.

Omschrijving

De SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Werkhoven) omvat een relatief kleine, vrijwel geheel in baksteen uitgevoerde sluis die kan worden afgesloten door middel van twee stel puntdeuren en eventueel ook met in te laten schotbalken. De lengte van de rond 1870 gebouwde schutsluis bedraagt circa 35 m (inclusief hoofden) en de breedte ongeveer 5,00 m. De schutkolk lengte is ongeveer 28 m. Langs de sluis ijzeren balustrades op ijzeren balusters. Op de deels van natuurstenen dekplaten voorziene sluishoofden vier ijzeren windwerken met heugelstangen voor de bediening van de deuren. De houten deuren keren naar de bovenstroomse zijde en zijn voorzien van loopplanken met ijzeren leuning en van ijzeren windwerken en schuiven. Aan de bovenstroomse zijde, evenwijdig met de schutsluis een ongeveer even brede, maar ruim 10 m lange, gemetselde en van natuurstenen elementen voorziene watergang, uitgevoerd als overlaat / stuw / damsluis met sponningen, waarin in totaal vijf rijen (1 x 1 en 2 x 2) schotbalken konden worden neergelaten.

Waardering

De SCHUTSLUIS MET OVERLAAT / STUW / DAMSLUIS (Werkhoven) is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de aan militair-strategische doelen gelieerde weg- en waterbouwkunde, die gebaseerd is op het systeem van waterbeheersing, inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft een aan militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een waterkering met stuw ten dienste van militaire functies, met als nevenfunctie die van (civiele) schutsluis.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en vanwege de bijzondere rol in de beheersing van het peil in de gekanaliseerde Kromme Rijn door middel van enkele andere waterwerken en vanwege de samenhang met de sluiswachterswoningen.

* Het onderdeel is representatief omdat het de toepassing van sluis- en stuwwerken in het functioneren van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in combinatie met civiele functies onderstreept. Het onderdeel kent relatieve zeldzaamheid door de parallelle constructie van schutsluis en overlaat / stuw / damsluis.

* Het onderdeel is grotendeels gaaf bewaard omdat hoofdvorm, bouwkundige detaillering en diverse onderdelen herkenbaar (bewaard of in replica) aanwezig en functioneel zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

Monumentnummer*: 532496

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82739/43

Monumentnaam**

Sluiswachterswoning

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Straat*

Singel

Nr*

51

Toev.*

Postcode*

3961 CH

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Situering

Locatie

Kadastrale gemeente*

Wijk bij Duurstede

Sectie*

A

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

728

Rijksmonumentomschrijving**

Sluiswachterswoning (Wijk bij Duurstede).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

De SLUISWACHTERSWONING (Wijk bij Duurstede) is een tussen de inlaatsluis / inundatieduiker en de schotbalkkering aan de oostzijde van de kwelkom gelegen militaire dienstwoning, die tevens een civiele bestemming kende. Het pand dateert in eerste aanleg uit de tijd waarin ook de overige werken aan de Kromme Rijn zijn uitgevoerd, dus van 1866-1871. Een deel van de latere wijzigingen van het pand, met name de aanbouw aan de achterzijde en de verhoging, vond plaats in 1936, dus toen het nog een rol vervulde binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie. In de toegepaste architectuur van dergelijke woningen bestond geen uniformiteit; het gebruikte bouw materiaal varieerde, maar bestaat gewoonlijk uit baksteen of hout, terwijl ook het aantal bouwlagen verschilde. Ook voor wat betreft de locatie van een wachterswoning zijn geen duidelijke standaarden en de lokale omstandigheden zullen hierbij een grote rol hebben gespeeld. Opmerkelijk is dat de woning te Wijk bij Duurstede afwijkt van de uit ongeveer dezelfde tijd daterende exemplaren in Cothen en bij Werkhoven. De woning aan de noordoostzijde van de inlaat te Wijk bij Duurstede ligt op een min of meer driehoekig erf tussen de beide grote

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

waterwerken. De grootste lengte en de daknok van het in hoofdvorm redelijk herkenbare pand strekken zich uit van west naar oost. Het van meerdere posities goed waarneembare pand is in relatief recente tijd gewijzigd door verhoging van de gevels en oplichten van het dak, door de constructie van aanbouwen en van voorzieningen als rolluiken en zonnepanelen. De noordelijke of hoofdgevel (aan de Singel; schoon metselwerk) en de westgevel (aan de kanaalzijde; gecementeerd en wit gesausd) zijn in essentie vrij goed bewaard, hoewel geen van de gevelopeningen authentiek is ingevuld. De beide andere gevels - ook i.v.m. aanbouw en integratie annex bouwwerkje - en ook het zuidelijk dakvlak, met de in 2012 of 2013 geplaatste zonnepanelen, zijn veel minder goed bewaard. Aan de achterzijde (zuid) uitbouwen onder twee afzonderlijke, respectievelijk aan het zadeldakvlak geschakelde en tegen een geveldeel rustende lessenaarsdaken. De zuidelijke gevel bevat diverse ramen en sluit aan de oostzijde aan op een eerder bestaand schuurtje, dat wordt gedekt door een met rode pannen gedekt zadeldak. Het interieur is niet bezocht.

Omschrijving

SLUISWACHERSWONING (Wijk bij Duurstede), laag gelegen aan de oostzijde van de kwelkom / ontvangkom, iets ten zuiden van de Singel. De woning is gebouwd op rechthoekige plattegrond (ca. 10 x 8 m) en wordt gedekt door een met moderne, gesmoorde (holle) pannen gedekt, zadeldak met de daknok oost-west gericht. De woning is gebouwd op een ca. 50 cm hoge geschilderde plint, telt anderhalve bouwlaag. De geheel in grauwe baksteen opgetrokken woning kent - behoudens in de noordelijke langsgevel - wit gesausde cementlagen op de gevels. De noordelijke gevel (hoofdgevel) bezit een centrale, getoogde toegangsopening waarin een latere, maar in stijl gekozen deur onder een dichtgezet bovenlicht. Ter weerszijden hiervan, symmetrisch geplaatst een rechthoekige vensteropening onder gestrekte boog. Halfhoog in de gevel enkele rozetankers; tevens goot in kroonlijst. In de westelijke (rechter) kopse gevel twee grote vensters en rechts hiervan één kleinere en ook op de verhoogde zolderverdieping twee kleinere. In oostelijke gevel op de begane grond rechts een groot venster en links een klein; één venster op de verdieping. Ook beide kopse gevels voorzien van een of meer rozetankers.

Waardering

De SLUISWACHERSWONING (Wijk bij Duurstede) aan de oostzijde van de werken voor de waterinlaat vanuit de Neder-Rijn in de Kromme Rijn is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel dat in oorsprong dateert van rond 1870, namelijk een militaire en civiele dienstwoning.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder met de werken voor de waterinlaat.

* Het onderdeel is ondanks wijzigingen redelijk representatief omdat het een voorbeeld is van een bij een waterwerk ingerichte militaire en civiele dienstwoning.

* Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en diverse bouwkundige details, alsmede verschillende onderdelen herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair verblijfsgebouw

Functie

Monumentnummer*: 532497

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82739/28

Monumentnaam**

Sluiswachterswoning

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Cothen

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Straat*

Kerkweg

Nr*

24

Toev.*

Postcode*

3945 BN

Woonplaats*

Cothen

Situering

Locatie

Kadastrale gemeente*

Cothen

Sectie*

B

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

2331

Cothen

B

2261

Rijksmonumentomschrijving**

Sluiswachterswoning (Cothen).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

SLUISWACHTERSWONING (Cothen) daterend van omstreeks 1870 en gebouwd ten zuidwesten van de schutsluis met stuw / damsluis in de Kromme Rijn. Buiten tijden van militaire oefening of mobilisatie fungeerde de sluis vooral als schutsluis ten behoeve van lokale scheepvaart. Verdedigingsmiddelen zijn in het terrein niet aangetroffen. De woning is als onderdeel van de waterwerken ten dienste van eventuele inundatie van het gebied ten zuidoosten van Utrecht tot stand gebracht en werd daarom gefinancierd door het Departement van Oorlog. In de toegepaste architectuur van dergelijke woningen bestond geen uniformiteit; het gebruikte bouw materiaal varieerde, maar bestaat gewoonlijk uit baksteen of hout, terwijl ook het aantal bouwlagen verschilde. Ook voor wat betreft de locatie van een wachterswoning zijn geen duidelijke standaarden en de lokale omstandigheden zullen hierbij een grote rol hebben gespeeld. De ongeveer tegelijkertijd gebouwde sluiswachterswoningen te Cothen en bij Werkhoven vertoonden echter wel belangrijke onderlinge overeenkomsten in bouwtrant. Deze zijn mettertijd evenwel vervaagd

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

of zelfs uitgewist. Zo hebben diverse moderniseringën plaatsgevonden, hier onder meer in de vorm van vernieuwing of plaatsing van ramen en kozijnen, door een uitbouw aan de achterzijde en door de bouw van dakkapellen. Ook is aan de rechter kopse gevel via een tussenlid een aanbouw gerealiseerd. In linker kopse gevel een latere vensteropening. De zuidgevel is deels gecementeerd. Het interieur is niet bezocht.

Omschrijving

SLUISWACHERSWONING (Cothen), gelegen ten zuidwesten van de schutsluis in de Kromme Rijn en met de linker kopse gevel langs de westzijde van de Kerkweg. De bakstenen woning is gebouwd op rechthoekige plattegrond (ca. 12 x 8 m) en wordt gedekt door een met rode pannen gedekt zadeldak met de daknok ongeveer oost-west gericht - evenwijdig met de sluis. De hoofdgevel is naar het noorden gericht. De woning telt één bouwlaag en is rechts in de daknok voorzien van een gemetseld rookkanaal. De symmetrische, noordelijke langsgewel (hoofdgevel) bezit een centrale toegangsopening, geflankeerd door tweemaal twee vensters; alle gevelopeningen met gestrekte boog. De gevels van de langszijden voorzien van enkele rozetankers. Rechter kopse gevel gepleisterd en wit gesausd. In de beide topgevels venster(s).

Waardering

De SLUISWACHERSWONING (Cothen) ten zuidwesten van de sluis is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel dat dateert van rond 1870, namelijk een militaire en civiele dienstwoning.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder met de schutsluis te Cothen en met de vergelijkbare woning bij Werkhoven.
- * Het onderdeel is ondanks wijzigingen tamelijk representatief omdat het een voorbeeld is van een bij een waterwerk ingerichte militaire en civiele dienstwoning.
- * Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en diverse bouwkundige details, alsmede verschillende onderdelen herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair verblijfsgebouw

Functie

Monumentnummer*: 532498

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82739/18

Monumentnaam**

Sluiswachterswoning

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Werkhoven

Gemeente*

Bunnik

Provincie*

Utrecht

Straat*

Beverweertseweg

Nr*

36

Toev.*

Postcode*

3985 RE

Woonplaats*

Werkhoven

Situering

Locatie

Kadastrale gemeente*

Werkhoven

Sectie*

F

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

1

Werkhoven

F

380

Rijksmonumentomschrijving**

Sluiswachterswoning (Werkhoven).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

SLUISWACHERSWONING (Werkhoven), daterend van omstreeks 1870 en gebouwd aan de westzijde van de schutsluis met stuw / damsluis in de Kromme Rijn. Buiten tijden van militaire oefening of mobilisatie fungeerde de sluis vooral als schutsluis ten behoeve van lokale scheepvaart; verdedigingsmiddelen zijn in het terrein niet aangetroffen. De woning is als onderdeel van de waterwerken ten dienste van eventuele inundatie van het gebied ten zuidoosten van Utrecht tot stand gebracht en werd daarom gefinancierd door het Departement van Oorlog. In de toegepaste architectuur van dergelijke woningen bestond geen uniformiteit; het gebruikte bouw materiaal varieerde, maar bestaat gewoonlijk uit baksteen of hout, terwijl ook het aantal bouwlagen verschilde. Ook voor wat betreft de locatie van een wachterswoning zijn geen duidelijke standaarden en de lokale omstandigheden zullen hierbij een grote rol hebben gespeeld. De ongeveer tegelijkertijd gebouwde sluiswachterswoningen te Cothen en bij Werkhoven vertoonden echter wel belangrijke onderlinge overeenkomsten in bouwtrant. Deze zijn mettertijd evenwel vervaagd

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

of zelfs uitgewist. Zo hebben diverse moderniseringën plaatsgevonden, onder meer in de vorm van vernieuwing van ramen en kozijnen en het realiseren van een aanbouw aan de linker kopse gevel. Een (vroegere,) met ventilatiespleten uitgeruste schotbalkenloods is mogelijk (al in een vroegere fase) gesloopt, om delen hiervan tegen de rechter kopse gevel opnieuw te gebruiken bij het bouwen van een schuur. In dakvlakken tuimelramen. Het interieur is niet bezocht.

Omschrijving

SLUISWACHERSWONING (Werkhoven) gelegen aan het begin van een landtong ten westen van de schutsluis in de Kromme Rijn. De oorspronkelijke woning is gebouwd op een rechthoekige plattegrond (ca. 12 x 8 m) en wordt gedekt door een met rode pannen gedekt zadeldak waarvan de daknok ongeveer zuidoost-noordwest is gericht - evenwijdig met de sluis. Houten windveren met makelaar. De woning telt één bouwlaag en is in de daknok voorzien van twee gemetselde rookkanalen. De geheel in baksteen opgetrokken woning kent een wit geschilderde bepleistering van de kopse gevels. De symmetrische, zuidoostelijke langgevel (hoofdgevel) bezit een centrale toegangsopening, geflankeerd door tweemaal twee vensters; alle gevelopeningen met gestrekte boog. Goot gesteund door enkele ijzeren beugels en gevel voorzien van enkele rozetankers. In linker kopse gevel een smallere vensteropening. Rechter kopse gevel kent een onder met pannen gedekt lessenaardak gebrachte aanbouw met kenmerken van een schotbalkenloods. In de beide topgevels vensters.

Waardering

SLUISWACHERSWONING (Werkhoven) aan de zuidwestzijde van de sluis is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel dat dateert van rond 1870, namelijk een militaire en civiele dienstwoning.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder met de schutsluis te Werkhoven en met de vergelijkbare woning in Cothen.

* Het onderdeel is ondanks wijzigingen tamelijk representatief omdat het een voorbeeld is van een bij een waterwerk ingerichte militaire en civiele dienstwoning.

* Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en diverse bouwkundige details, alsmede verschillende onderdelen herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair verblijfsgebouw

Functie

Monumentnummer*: 532499

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82746/51

Monumentnaam**

Houten Schotbalkenloods

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Straat*

Singel

Nr*

50

Toev.*

Postcode*

3961 CH

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Situering

Bij

Locatie

Kadastrale gemeente*

Wijk bij Duurstede

Sectie*

B

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

2177

Rijksmonumentomschrijving**

Houten schotbalkenloods (Wijk bij Duurstede).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

HOUTEN SCHOTBALKENLOODS (Wijk bij Duurstede) aan de westzijde van de Kromme Rijn, iets ten zuidwesten van de schotbalkkering in de Singel. Er komt reeds een loods op deze locatie voor rond 1870. De loods ligt met de grootste lengte evenwijdig aan de weg en met de daknok oost-west. De loods is vermoedelijk niet de eerste op deze plaats; dit exemplaar is - gezien de uitvoering - waarschijnlijk gebouwd in het Interbellum, mogelijk echter al omstreeks de eeuwwisseling. Het bouwwerk is bestemd voor opslag van balken en materialen om de ernaast gelegen schotbalkkering te kunnen afsluiten. Een uit 1932 daterende tekening toont een nog te bouwen, vergelijkbare schotbalkloods aan de oostzijde van de schotbalkkering (6,50 x 3,50 m). Mogelijk gaat het om hetzelfde exemplaar. Op verschillende plaatsen zijn buiten en binnen fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) bergruimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Tot deze categorie opslagplaatsen kan ook de schotbalkenloods worden gerekend. Een groot deel van deze loodsen is

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

inmiddels vergaan, gesloopt, verplaatst of soms ook vervangen, maar andere bestaan nog in authentieke vorm in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. De loods bij de schotbalkkering in de Kromme Rijn te Wijk bij Duurstede verkeert in vrij goede staat. Het type komt weinig voor binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het interieur is niet bezocht.

Omschrijving

HOUTEN SCHOTBALKENLOODS (Wijk bij Duurstede) aan de zuidwestzijde van de schotbalkkering in de Kromme Rijn bij de Singel. De hoofdzakelijk zwarte loods heeft een gemetselde, maar relatief recent gecementeerde plint. Tussen in totaal zeven, op gelijke afstand van elkaar geplaatste staanders zijn de beide langszijden voorzien van horizontaal geplaatste houten planken met tussenliggende ventilatiespleten. De beide kopse gevels zijn horizontaal beplankt met rabatdelen. De oostelijke, naar de waterkering gerichte gevel is voorzien van dubbele, opgeklampte deuren, die verticaal zijn beplankt. De loods heeft geen andere gevelopeningen, telt één bouwlaag en is gebouwd op een rechthoekige plattegrond van circa 6 x 4 m. Het met gesmoorde kruispannen gedekte zadeldak eindigt aan beide zijden met kort overstek en houten windveren.

Waardering

De HOUTEN SCHOTBALKENLOODS (Wijk bij Duurstede) is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde houten bebouwing, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (20ste eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit het Interbellum of uit het begin van de 20ste eeuw, namelijk een houten berging voor schotbalken.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder met de annexe schotbalkkering en de iets verderop gelegen inlaatsluis / inundatieduiker.

* Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een in de eerste helft van de 20ste eeuw - mogelijk kort na 1932 - gebouwde schotbalkenloods bij een omstreeks 1870 tot stand gekomen waterkering.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en functie goed herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair verblijfsgebouw

Functie

Monumentnummer*: 532500

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82749/142

Monumentnaam**

Houten Loods

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Straat*

Singel

Nr*

50

Toev.*

Postcode*

3961 CH

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Situering

Locatie

Kadastrale gemeente*

Wijk bij Duurstede

Sectie*

B

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

2177

Rijksmonumentomschrijving**

Houten loods (Wijk bij Duurstede).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

HOUTEN LOODS (Wijk bij Duurstede) aan de westzijde van de Kromme Rijn, in het Walplantsoen nabij de inlaatsluis / inundatieduiker in de Rijndijk. Er komt reeds een loods op deze locatie voor rond 1870. De loods ligt met de grootste lengte evenwijdig met het water en met de daknok ongeveer noord-zuid. Op verschillende plaatsen zijn buiten en binnen fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) berguimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Tot deze categorie opslagplaatsen kan ook deze loods worden gerekend. Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt, verplaatst of soms ook vervangen, maar andere bestaan nog in authentieke vorm in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. De houten loods bij de inlaatsluis / inundatieduiker te Wijk bij Duurstede verkeert in redelijke staat. Het type komt weinig voor binnen de Nieuwe Hollandse Waterlinie; de oorspronkelijke bestemming van de loods is niet achterhaald, maar zal verband

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

hebben gehouden met de inlaatsluis / inundatieduiker; de loods heeft thans een functie voor het regionale waterschap. Het interieur is niet bezocht; of er eerder andere gevelopeningen waren dan de huidige toegang kon niet worden vastgesteld. De houten gevels zijn kennelijk relatief recent vernieuwd, net als de dakbedekking.

Omschrijving

HOUTEN LOODS (Wijk bij Duurstede) aan de westzijde van de Kromme Rijn, in het Walplantsoen nabij de inlaatsluis / inundatieduiker in de Rijndijk, gebouwd op een bakstenen plint, gedekt door een met betonnen pannen gedekt schilddak en verder opgetrokken in hout. Er is rondom een klein overstek. De loods telt één bouwlaag en is gebouwd op een rechthoekige plattegrond van circa 9 x 4,50 m. De vier gevels zijn voorzien van zwart geschilderde of geteerde, gepotdekselde beplanking, die kennelijk relatief recent is vernieuwd. Er is slechts één gevelopening, die centraal is gesitueerd in de kopse zuidoostelijke gevel en die is voorzien van opgeklampte, dubbele, houten deuren, die verticaal zijn beplankt.

Waardering

De HOUTEN LOODS (Wijk bij Duurstede) is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde houten bebouwing, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel dat in essentie dateert uit de 19de eeuw, vermoedelijk een houten berging voor materieel behorend bij de inlaatsluis / inundatieduiker.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en in het bijzonder met de annexe inlaatsluis / inundatieduiker en de iets verderop gelegen schotbalkkering en de bijbehorende loods.

* Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een vermoedelijk rond 1870 gebouwde loods bij een in diezelfde tijd tot stand gekomen waterkering.

* Het onderdeel is - ondanks restauratie - tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en functie goed herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militaire opslagplaats

Functie

Monumentnummer*: 532501

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82749/131

Monumentnaam**

IJzeren Brug

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Wijk bij Duurstede

Gemeente*

Wijk bij Duurstede

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Wijk bij Duurstede

Locatieomschrijving

Langbroekseweg

Kadastrale gemeente*

Wijk bij Duurstede

Sectie*

F

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

Wijk bij Duurstede

F

450

Wijk bij Duurstede

F

814

Wijk bij Duurstede

F

357

Wijk bij Duurstede

F

109

Wijk bij Duurstede

F

813

Rijksmonumentomschrijving**

Ijzeren brug (Wijk bij Duurstede).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

IJZEREN BRUG (Wijk bij Duurstede) gelegen ten noorden van de stad en onderdeel van de Langbroekseweg. Ter plaatse heeft eerder een (houten) brug gelegen, maar deze is vervangen bij de bestemming van de Kromme Rijn tot inundatiekanaal, rond 1870. De militaire achtergrond van de brug is indirect afleesbaar via een steen met inscriptie; de functie is zowel civiel als militair geweest. Het ophalen of verwijderen / vernietigen van bruggen is sinds de oudheid een middel om indringers te weren. Niet alleen werd zo de passage van een waterloop, een droge of een natte gracht of een terreindiepte belemmerd dan wel vertraagd, maar ook moest een aanvaller zelf zorgen voor middelen om de barrière eventueel zelf te nemen. Houten bruggen waren relatief snel te vernietigen, desnoods door

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

ze in brand te steken. Stenen bruggen vergden een grotere en meer tijdrovende ingreep, al kon een springlading soms snel het gewenste effect sorteren. Met de komst van ijzeren bruggen - in de loop van de 19e eeuw op grote schaal toegepast in vele varianten - bleef de tweede mogelijkheid bestaan, maar verdween de eerste. Het opblazen van bruggen was kapitaalvernietiging en gebeurde alleen in uiterste noodzaak. Een manier waarop ijzeren bruggen afgesloten konden worden was die van het uitnemen of ontoegankelijk maken van (kleine) delen ervan. Of dat bij deze brug het geval was is niet achterhaald; zeker is wel dat de liggers, het brugdek en de leuning relatief recent zijn vervangen door modernere exemplaren; het dek is deels in (gewapend) beton. Er zijn vanaf ongeveer 1870 meerdere nieuwe bruggen over de Kromme Rijn gelegd of bestaande vervangen omdat ze een functie binnen de landsverdediging moesten gaan vervullen als onderdeel van een 'terugtochtweg'. Deze dienden voor troepen van het Nederlandse veldleger, die vanuit de Grebbelinie terug gingen op de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Na de terugtrekking van deze troepen diende vernieling van de brug plaats te vinden. Van de bruggen binnen Wijk bij Duurstede is alleen die in de as Langbroekseweg / Wijkerweg nog redelijk goed herkenbaar als een van de terugtochtwegen van het Nederlandse veldleger. De brug ligt iets schuin over de Kromme Rijn en hij wordt tegenwoordig aan de oostzijde geflankeerd door een brug voor langzaam verkeer. De overspanning zelf is niet oorspronkelijk; deze is aangevuld met een betonnen plaatconstructie en jonge, ijzeren balustrades.

Omschrijving

IJZEREN BRUG (Wijk bij Duurstede) over de Kromme Rijn en deel uitmakend van de Langbroekseweg. Van de brug resteren in authentieke staat de beide gemetselde landhoofden met natuurstenen elementen en aansluitend schuin uitwaarts geplaatste en tamelijk steil opgemetselde vleugels, waarin vlechtingen. In de noordwestelijke vleugel een niet gedateerde steen met: "DE EERSTE STEEN GELEGD / DOOR DEN 1ste LUITT INGENIEUR / J. DRABBE".

Waardering

De IJZEREN BRUG (Wijk bij Duurstede) over de Kromme Rijn en deel uitmakend van de Langbroekseweg / Wijkerweg is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op en ontstond als uitvloeisel van: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1870, namelijk een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van de historische weg- en waterbouwkunde in de vorm van een brug voor civiele en militaire doeleinden.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat het - hoewel gemoderniseerd - in functie is gebleven en deels onveranderd is.

Hoofdcategorie

Subcategorie

Functie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Fort, vesting en -onderdelen

Monumentnummer*: 532502

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82749/118

Monumentnaam**

IJzeren Brug

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Werkhoven

Gemeente*

Bunnik

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Beverweert, Werkhoven

Locatieomschrijving

Kadastrale gemeente*

Werkhoven

Sectie*

E

Kad. object*

Werkhoven

B

Appartement

Grondperceel

542

926

Rijksmonumentomschrijving**

IJzeren brug (Werkhoven, Beverweert).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

IJZEREN BRUG (Werkhoven, Beverweert) gelegen ten noorden van het dorp Werkhoven en onderdeel van de Molenhoeflaan / Beverweertseweg. Ter plaatse heeft eerder een (houten) brug gelegen, maar deze is vervangen bij de bestemming van de Kromme Rijn tot inundatiekanaal, rond 1870. De militaire achtergrond van de brug is indirect afleesbaar via de relatief zware constructie; de functie is echter zowel civiel als militair geweest. Er zijn vanaf ongeveer 1870 meerdere bestaande bruggen over de Kromme Rijn vervangen of nieuwe gelegd. Dit gebeurde vanwege verbreding van de rivier en/of omdat ze een functie binnen de landsverdediging moesten gaan vervullen als onderdeel van een 'terugtochtweg'. Ze dienden dan voor troepen van het Nederlandse veldleger die vanuit de Grebbelinie terug gingen op de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Na de terugtrekking van deze troepen diende een voorbereide vernieling van de bruggen plaats te vinden. Enige van de bruggen - in verschillende uitvoeringen - bestaan intussen nog in meer of minder authentieke vorm. Het ophalen of verwijderen / vernietigen van bruggen is

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

sinds de oudheid een middel om indringers te weren. Niet alleen werd zo de passage van een waterloop, een droge of een natte gracht of een terreindiepte belemmerd dan wel vertraagd, maar ook moest een aanvaller zelf zorgen voor middelen om de barrière eventueel zelf te nemen. Houten bruggen waren relatief snel te vernietigen, desnoods door ze in brand te steken. Stenen bruggen vergden een grotere en meer tijdrovende ingreep, al kon een springlading soms snel het gewenste effect sorteren. Met de komst van ijzeren bruggen - in de loop van de 19e eeuw op grote schaal toegepast in vele varianten - bleef de tweede mogelijkheid bestaan, maar verdween de eerste. Het opblazen van bruggen was kapitaalvernietiging en gebeurde alleen in uiterste noodzaak. Een manier waarop ijzeren bruggen afgesloten konden worden was die van het uitnemen of ontoegankelijk maken van (kleine) delen ervan. Dit laatste is bij deze brug niet het geval geweest daar de liggers van hoofd tot hoofd reiken. De brug ligt in en aan de Molenhoeflaan / Beverweertseweg, die behoorde tot de terugtochtwegen voor troepen van het Nederlandse veldleger. De brug ligt schuin over de Kromme Rijn en verkeert in grotendeels authentieke staat.

Omschrijving

IJZEREN BRUG (Werkhoven, Beverweert) over de Kromme Rijn en deel uitmakend van de Molenhoeflaan / Beverweertseweg. Van de scheluw gebouwde brug (lengte ca. 8 m, breedte ca. 4 m) resteren in authentieke staat de beide gemetselde landhoofden met natuurstenen elementen en aansluitend schuin uitwaarts geplaatste en tamelijk steil opgemetselde vleugels, waarin vlechtingen. De brug omvat verder nog de authentieke, genagelde ijzeren liggers, die worden ondersteund door schuin geplaatste jukken. De brug is voorzien van een wegdek van houten beplanking, dat aan weerszijden wordt geflankeerd door ijzeren leuning op drie niveaus, waarvan de bovenste eindigen in een krul en die elk worden gedragen door acht ijzeren balusters.

Waardering

De IJZEREN BRUG (Werkhoven, Beverweert) over de Kromme Rijn en deel uitmakend van de Molenhoeflaan / Beverweertseweg is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op en ontstond als uitvloeisel van: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw),

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1870, namelijk een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van de historische weg- en waterbouwkunde in de vorm van een brug voor civiele en militaire doeleinden.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

Het onderdeel is gaaf gaaf bewaard omdat het vrijwel zonder wijzigingen in functie is gebleven.

Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het een voorbeeld is van een in speciaal ten behoeve van een terugtrekkend leger tot stand gebrachte brug, die tevens een civiele functie diende.

Hoofdcategorie

Subcategorie

Functie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Fort, vesting en -onderdelen

Monumentnummer*: 532503

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 7 oktober 2016
Kadaster deel/nr: 82749/90

Monumentnaam**

Betonnen Brug

Complexnummer

532492

Complexnaam

Waterwerken Kromme Rijn

Woonplaats*

Bunnik

Gemeente*

Bunnik

Provincie*

Utrecht

Locatiennaam

Werkhoven

Locatieomschrijving

Kerkpad

Kadastrale gemeente*

Werkhoven

Sectie*

F

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

235

Rijksmonumentomschrijving**

Betonnen brug (Werkhoven, Kerkpad).

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BETONNEN BRUG (Werkhoven, Kerkpad) gelegen in het pad dat leidt van de Provinciale Weg N 229 naar de sluis en de stuw bij Werkhoven. Het Kerkpad en de brug kruisen een kleinere, 'afgesneden' nevenstroom / meander van de Kromme Rijn. De zware betonnen uitvoering en de globale datering doen een toenmalige militaire betekenis van de brug vermoeden. De brug, van een zeldzaam type, vertoont - voor zover bekend - alleen enige overeenkomst met een uit 1938 daterend exemplaar in het complex Betonnen Werken Groeneweg, ten oosten van Fort Honswijk. Van de brug is geen bewijs teruggevonden dat hij werd gebouwd voor rekening van het ministerie van Oorlog. Houten bruggen waren relatief snel te vernietigen, desnoods door ze in brand te steken. Stenen en betonnen bruggen vergden een grotere en meer tijdrovende ingreep, al kon een springlading soms snel het gewenste effect sorteren. Het opblazen van bruggen was kapitaalvernietiging en gebeurde alleen in uiterste noodzaak. Het brugdek en de hoofden van de brug in het Kerkpad bij Werkhoven zijn uitgevoerd in gewapend beton, met als bijzonderheid dat de hoofden aan de stroomafwaartse zijde breder zijn dan het brugdek en opvallend zwaar zijn gebouwd. De brug maakt

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

mogelijk deel uit van een voormalige terugtochtweg voor het Nederlandse veldleger, maar wellicht verraadt de zware uitvoering ook een functie voor zwaar transport van en naar de nabijgelegen sluis en stuw. Het is denkbaar dat het werk tevens een militair-waterstaatkundige functie bezat in relatie met deze werken en dat hij mede kon, of had moeten dienen als (noodzakelijke extra) waterkering in de parallelle, afgesneden Kromme-Rijntak. Het is niet duidelijk of ooit een kering geplaatst is. In relatief recente tijd is de ongeveer 50 cm hoge borstwering aan de bovenstroomse zijde nieuw opgetrokken.

Omschrijving

BETONNEN BRUG (Werkhoven, Kerkpad) in het pad van de Provinciale Weg N 229 naar de sluis en de stuw in de Kromme Rijn, ten noordoosten van het dorp. Het werk omvat twee relatief zware, gewapend betonnen hoofden, een betonnen rijdek en ter weerszijden ongeveer 50 cm hoge en ca. 10 cm dikke betonnen borstweringen. De zuidelijke (bovenstrooms) hiervan is vernieuwd. De overspanning bedraagt ongeveer 2 m en het rijdek is ca. 4 m breed. De beide zwaar uitgevoerde hoofden zijn breder dan het brugdek - aan de benedenstroomse zijde ongeveer een meter - en ze zijn aan die kant tevens iets naar buiten wijkend opgetrokken.

Waardering

De BETONNEN BRUG (Werkhoven, Kerkpad) is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op en ontstond als uitvloeisel van: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (20ste eeuw),

Het betreft hier een onderdeel van rond 1940, namelijk een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van de historische weg- en waterbouwkunde en wel een vaste brug die zowel voor civiele als militaire doeleinden is gebouwd.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat het - hoewel hersteld - in functie is gebleven en grotendeels onveranderd is.

* Het onderdeel vertegenwoordigt zeldzaamheidswaarde omdat er van dit type werken weinig of geen andere bekend zijn.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie